

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความไม่เด็ดขาดของกระบวนบังคับใช้อำนาจรัฐเพื่อเวนคืนทรัพย์สินจากชนชั้นศักดินา ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง แม้จะเป็นเหตุให้กลไกแสวงหารายได้บางส่วนของเจ้านาย เช่น การปล่อยเช่าที่ดินทำกินแก่ชาวนา ยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องดังที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เสนอไว้ว่า

“คณะราษฎรไม่สามารถเวนคืนที่ดินของชนชั้นศักดินาเป็นของรัฐ ไม่สามารถปฏิรูปที่ดินได้ในลักษณะใดเลย การครอบครองปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินของเจ้าและขุนนางเดิมคงอยู่ต่อไปหลังการปฏิวัติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดินในเมืองหรือในชนบท เจ้าและขุนนางเดิมยังคงสามารถเรียกเก็บค่าเช่าจากชาวนาได้เช่นเดียวกับก่อนการปฏิวัติ ... ในแง่ของราษฎรไทยเขายังไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ทำกิน ที่ดินศิริมฝั่งคลองยังคงเป็นเจ้าของเดิม ราษฎรยังต้องส่งส่วยค่าเช่าเช่นเดิม หมายความว่าพันธนาการแบบศักดินาส่วนหนึ่งยังคงอยู่”

ถึงกระนั้น ผู้ศึกษาเชื่อว่า ถ้าพึงเงื่อนไชดังกล่าว ไม่ใช่เงื่อนไชที่จะตอบสนองความต้องการด้านการเงินที่แท้จริงของชนชั้นเจ้านายทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เนื่องจากสาเหตุดังนี้ (1) แหล่งเงินได้ของชนชั้นเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มิได้ขึ้นอยู่กับผลตอบแทนจากการลงทุนทางธุรกิจโดยตรงเท่านั้น หากแต่รวมถึงรายได้ที่ผันจากบแผ่นดิน (เงินปีและเงินเดือนราชการที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่ข้าราชการเจ้านายทั้งฝ่ายในและฝ่ายหน้า) อีกทั้งยังมีผลประโยชน์จากระบบอุปถัมภ์ระหว่างข้าราชการกับพ่อค้าชาวจีน ดังนั้นการที่ราชสำนักต้องสูญเสียอำนาจปกครองให้กับ (รัฐบาล) คณะราษฎร จึงเป็นผลให้ระบบรายได้ที่มาพร้อมกับอภิสิทธิ์ทางการเมืองของพระราชวงศ์สะดุดลงซึ่งก็สอดคล้องกับถ้อยความอีกส่วนหนึ่งที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา กล่าวไว้ คือ

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย,” ใน *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2485*, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 553-554.

“ระบบราชการกำหนดระบบกรรมสิทธิ์และรายได้ ดังนั้นการที่ชนชั้นศักดินาเสียอำนาจรัฐ จึงทำให้ชนชั้นนี้หมดโอกาสที่จะได้รับรายได้จากระบบการคลัง รายได้ของพระมหากษัตริย์จากงบประมาณถูกตัดลงอย่างมาก คือจากประมาณ 7-10 ล้านบาทต่อปี เหลือเพียง 1-2 ล้านบาทต่อปี เงินปีพระบรมวงศานุวงศ์ก็ถูกตัดลงตามส่วนขุนนางเดิมถูกปลดออกจากราชการรับแต่เพียงบำนาญ นอกจากนี้เจ้านายและขุนนางเดิมยังสูญเสียรายได้ที่มากับตำแหน่งราชการ คือรายได้จากการให้อภิสิทธิ์คุ้มครองหรือให้อำนาจผูกขาดแก่พ่อค้าจีน ... ทำให้ชนชั้นนี้ไม่สามารถดึงส่วนเกินจากระบบเศรษฐกิจมาเป็นของตัวเองได้มากเช่นแต่เดิม ตรงข้ามกลับต้องใช้ส่วนเกินที่เคยสะสมไว้ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของชนชั้นนี้ทรุดต่ำลง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สกัดกั้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นศักดินาอย่างชัดเจน”²

(2) หากพิจารณาหลักการของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ทรัพย์สินจะก่อให้เกิดผลตอบแทนหรือมูลค่าส่วนเกินได้ก็ต่อเมื่อ ถูกใช้เป็นทุนผลิตสินค้าบริการที่สามารถแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาดภาวะวิสัยการขยายตัวของกิจกรรมการลงทุนอุตสาหกรรมในประเทศ อันส่งผลให้ระดับความต้องการทุนและสินค้าบริการในตลาดเศรษฐกิจปรับสูงขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา (หรือปรากฏชัดเจนช่วงคืนทศวรรษ 2500) ก็น่าจะเป็นเหตุจูงใจให้เจ้านายปรารถนาที่จะแปลงทรัพย์สินที่ถือครองไว้ไปเป็นทุนที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่เช่นนั้นแล้ว แม้เจ้านายจะยังคงถือครองทรัพย์สินไว้มากเพียงใด ก็อาจไม่ก่อให้เกิดอำนาจต่อรองมูลค่าส่วนเกินที่จัดสรรผ่านกลไกตลาดเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้เท่าใดนัก

อย่างไรก็ตาม ทั้งที่ความข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาตั้งข้อสมมุติฐานว่า การสูญเสียความสามารถแสวงหารายได้จำนวนมากในระบบศักดินา อีกทั้งการพัฒนาเข้าสู่สมัยทุนนิยมอุตสาหกรรมเสรีของไทย คือตัวแปรเร่งรัดชนชั้นเจ้านายให้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับพลวัตความเปลี่ยนแปลง (โดยเฉพาะเมื่อระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเจ้านายมิได้ถูกทำลาย ก็เสมือนกระบวนสะสมทุนของเจ้านายไม่จำเป็นต้องตั้งต้นด้วยการขายแรงงานราคาถูก เช่นชาวจีนอพยพในสมัยต้นรัตนโกสินทร์) แต่ถึงกระนั้น หลักความคิดอีกชุดหนึ่งก็นำพาสมมุติฐานอีกส่วนที่ย้อนแย้งกันเอง นั่นคือ ปัญหาความชำนาญด้านการลงทุนในฐานะชนชั้นนายทุนอิสระ ที่แตกต่างจากความพยายามลงทุนในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันมีพระมหากษัตริย์และกรมพระคลังข้างที่อุปถัมภ์ค่อนข้างมาก ด้วยประสบการณ์ความเป็นข้าราชการในสมัยศักดินามาโดยตลอด

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 553.

ความสามารถประกอบการค้าการลงทุนของเจ้านายจึงไม่เสมอเหมือนชนชั้นกระฎุมพีเชื้อสายจีน และหากเจ้านายต้องแข่งขันกับนักการผลิตที่ชำนาญกว่า (อันรวมไปถึงนายทุนต่างชาติ) ก็ย่อมเสี่ยงไม่ได้ที่จำต้องแบกรับความเสี่ยงที่อาจประสบปัญหาขาดทุนทางธุรกิจตามที่นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เสนอไว้ว่า

“หลักการว่าเกิดมาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้เพื่อรับใช้พระเจ้าแผ่นดิน ข้อนี้นี้ เป็นหน้าที่สำคัญสูงสุด ... ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ในด้านหนึ่งคือ ฐาน คำประกันรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ในอีกด้านหนึ่งได้กลายเป็นตัวสกัดกั้นมิให้ชนชั้นสูงของไทยหลุดพ้นออกไปจากประเพณีที่สำคัญบางประการ อย่างเช่น การยึดติดกับค่าเช่าที่ดินซึ่งเป็นลักษณะหลักของความสัมพันธ์ทางสังคมและการผลิต ทำให้ชนชั้นสูงมีอาจปรับตัวเป็นนายทุนธุรกิจแบบสมัยใหม่ได้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง แม้ว่าจะมีอยู่บางรายได้พยายามเป็นอย่างมากก็ตาม”³

ความขัดกันของสมมุติฐานทั้งสอง จึงเป็นเหตุให้นำสู่งานศึกษาว่า เจ้านายหรือบุคคลในราชสกุลเจ้าพยายามปรับวิถีดำรงอยู่ทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ(และการเมือง)ไทยที่เปลี่ยนแปลงอย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงวิธีแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของบุคคลในราชสกุลเจ้าวงศ์จักรี ภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจทุนนิยมไทยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 โดยกำหนดประเด็นการศึกษาดังต่อไปนี้

1. อธิบายสภาวะความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายโดยรวม ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงระบอบปกครอง พ.ศ. 2475
2. ศึกษาพฤติกรรมกรรมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของบุคคลในตระกูลเจ้าบางราชสกุล ตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองจนกระทั่งปัจจุบัน (ประมาณต้นทศวรรษ 2550)
3. วิเคราะห์บริบทความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกรรมการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจข้างต้น กับพลวัตการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองไทยในระยะเวลาเดียวกัน

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475(กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2546), หน้า 323.

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

1. **ขอบเขตด้านเวลา** วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษากระบวนการปรับตัวทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายในระบบทุนนิยมภายหลังที่ชนชั้นดังกล่าวถูกคณะราษฎรบั่นทอนอภิสิทธิ์การผูกขาดอำนาจเศรษฐกิจการเมือง ดังนั้น แม้งานวิชาการบางกระแสอาจชี้กันว่า โครงสร้างเศรษฐกิจไทยถูกครอบงำโดยอิทธิพลของระบบทุนนิยมการค้าจากตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2398 แต่บริบทการเมืองไทยหลังจากนั้นก็กลับยิ่งปรากฏกระบวนการขยายอิทธิพลการปกครองโดยอำนาจของเชื้อพระวงศ์ (ผลจากนโยบายการค้าเสรีในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 คือหนึ่งในกระบวนการเร่งปฏิบัติการความเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยในระยะต่อมา) ด้วยเหตุนี้ หากพิจารณาตามเงื่อนไขทางการศึกษา ปี พ.ศ. 2475 จึงสอดคล้องกับขอบเขตด้านระยะเวลาตั้งต้นสูงสุด เนื่องด้วยปรากฏกระบวนการบั่นทอนอำนาจการเมืองของราชสำนักอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม ขณะเดียวกันเหตุผลที่งานศึกษาลอบคลุมระยะเวลาถึงปัจจุบัน หรือประมาณทศวรรษ 2550 เนื่องจาก ทุกวันนี้ระบบทุนนิยมเสรี ไม่เพียงยังคงครอบงำโครงสร้างเศรษฐกิจไทย แต่พัฒนาการของระบบก็ทวีความซับซ้อนยิ่งขึ้นเรื่อยๆ การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเจ้านาย จึงไม่อาจอาศัยเพียงการฉายภาพระบบทุนนิยมไทยในช่วงใดช่วงหนึ่งได้

2. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาพฤติกรรมและการแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของเจ้านายนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2475 ด้วยวิธีศึกษาเปรียบเทียบนับความแตกต่างกับปรากฏการณ์ที่ปรากฏระหว่างช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และวิเคราะห์เงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมนั้นๆ กับพลวัตทางเศรษฐกิจการเมืองไทยที่เปลี่ยนแปลง

3. **ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา** คือผู้ที่สืบเชื้อสายทางชาติกำเนิด หรือได้รับหรือเคยได้รับการแต่งตั้งให้เป็นบุคคลในราชสกุลวงศ์จักรี

1.4 วิธีการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ การพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิธีการแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนกระทั่งปัจจุบัน โดยอาศัยการศึกษาด้วยวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach)

หลักฐานที่จะใช้ประกอบการค้นคว้าในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งให้ความสำคัญไปที่ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source of data) ได้แก่ เอกสารต่างๆ ที่ปรากฏการตีพิมพ์ออกสู่สาธารณะ เช่น หนังสือวิชาการด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ บทความจาก

วารสารต่างๆทั้งในเชิงวิชาการและทั่วไป ข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่ออธิบายสภาวะความเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจของชนชั้นเจ้านายภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
2. เพื่ออธิบายทิศทางการปรับตัวทางเศรษฐกิจของเจ้านายภายใต้ความสัมพันธ์กับพลวัตทุนนิยมไทยตั้งแต่หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง กระทั่งปัจจุบัน